

MURAKKAB NUQSONLI BOLALARNI UMUMTA'LIM MAKTABLARIGA TAYYORLASHDA OLIB BORILADIGAN PEDAGOGIK ISH TIZIMI

Abduboqiyeva Adiba Bahodir qizi

*Toshkent kimyo xalqaro universiteti Namangan filiali talabasi, Maxsus pedagogika
Defektologiya Logopediya yo'nalishi 1-kurs magistranti*

Annotatsiya: murakkab nuqsonli bolalar, ya'ni rivojlanishida qiyinchiliklarga duch kelayotgan bolalar, maxsus pedagogik yondashuvlarni talab qiladi. Ushbu maqolada o'quv jarayonida qo'llaniladigan metodlar, strategiyalar va tizimli yondashuvlar ko'rib chiqiladi. Shuningdek, individual yondashuv, o'quv dasturlarini moslashtirish va maxsus pedagogik texnologiyalarni qo'llash orqali bolalarning ijtimoiy va akademik ko'nikmalarini rivojlantirishga qaratilgan tavsiyalar beriladi.

Kalit so'zlar: murakkab nuqsonli bolalar, ta'lim jarayoni, pedagogik ish tizimi, inkluziv ta'lim, umumta'lim maktablar, individual yondashuv, ta'lim mutaxassislari, ota-onalar ishtiroki, pedagogik strategiyalar, bolalar potentsiali.

Bugungi kunda respublika bo'yicha jismoniy yoki ruhiy rivojlanishida nuqsoni bo'lgan bolalar uchun jami 86 ta ixtisoslashtirilgan maktab va maktab-internatlarda (keyingi o'rinlarda — ixtisoslashtirilgan ta'lim muassasalari) 21,2 ming nafar, 21 ta sanatoriy turidagi maktab-internatlarda 6,1 ming nafar o'quvchilar ta'lim-tarbiya oladi. Shuningdek, uzoq muddat davolanishga muhtoj bo'lgan 13,3 ming nafar o'quvchilar uyda yakka tartibda o'qitiladi. Mamlakatimizda inkluziv ta'limni ta'lim oluvchilarning ijtimoiy ehtiyojlari va shaxsiy manfaatlaridan kelib chiqqan holda fan, ta'lim va ishlab chiqarishning mustahkam integratsiyasini ta'minlash asosida tashkil etishning huquqiy – me'yorlari ishlab chiqilgan. "Alohida ta'lim ehtiyoji bo'lgan bolalar uchun inkluziv ta'limni tashkil etish maqsadida ta'lim muassasalari moddiy texnika bazasini mustahkamlash, o'quv dasturlarini adaptivlashtirish, sog'lomlashtiruvchi sifatli ta'lim xizmatlari imkoniyatlarini oshirish hamda bu jarayonga mos yuqori malakali kadrlar tayyorlash" kabi muhim vazifalar belgilandi. Boshlang'ich ta'limda o'qitish sifatini yaxshilash, o'quvchilarning imkoniyatlariga mos, davlat ta'lim standartlari me'yorlari inobatga olingan o'quv muhitini samarali tashkil etish, bu jarayonda tashkilotlar va jamoat institutlari hamkorligini kuchaytirish yanada muhim ahamiyat kasb etmoqda. Mazkur ijtimoiy-pedagogik masalalarni hal etishda ta'lim, sog'liqni saqlash va mahalla tashkilotlarining imkoniyati cheklangan bolalarni sifatli ta'lim xizmatlari bilan ta'minlash borasidagi o'zaro manfaatli hamkorligi talab etiladi. Bu esa, boshlang'ich sinf o'qituvchilarida metodik mahorat, kasbiy kompetentlikni rivojlantirishning klasterli yondashuvlari, tashkiliy omillari, pedagogik-psixologik shart-sharoitlari, inkluziv sinflarda darslarni tashkil etishga qo'yiladigan didaktik talablarni aniqlashtirishni taqozo etadi. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 1 dekabrda PF-5270-son "Nogironligi bo'lgan shaxslarni davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash tizimini tubdan

takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida", 2019 yil 29 apreldagi PF5712-son "Xalq ta'limi tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi to'g'risida", 2020 yil 6 noyabrdagi PF-6108-son "O'zbekistonning yangi taraqqiyot davrida ta'lim-tarbiya va ilmfan sohalarini rivojlantirish choratadbirlari to'g'risida"gi, 2022 yil 28 yanvardagi PF-60-son "2022-2026-yillarga mo'ljallangan YAngi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida", farmonlari, 2020 yil 13 oktyabrdagi PQ-4860-son "Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarga ta'lim-tarbiya berish tizimini yanada takomillashtirish choratadbirlari to'g'risida"gi qarori, O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2021 yil 12 oktyabrdagi 638-son "Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarga ta'lim berishga oid normativ huquqiy xujjatlarni tasdiqlash to'g'risida"gi qarori va boshya xujjatlarda kadrlar masalasi, ta'lim mazmunini modernizatsiyalash, jarayonni metodik va didaktik ta'minlash vazifalari belgilab berilgan. o'quvchilarning imkoniyatlari, individual-psixologik, jismoniy nuqson va o'zlashtirish xususiyatlarini hisobga olgan holda tashkil etiladigan ta'lim jarayonidir. Shuningdek, inkluziv ta'lim davlat siyosati bo'lib, nogiron va sog'lom bolalar o'rtasidagi to'siqlarni bartaraf etish, inkluziv ta'limga muhtoj bolalarni rivojlanishidagi nuqsonlari yoki iqtisodiy qiyinchiliklaridan qat'i nazar, ijtimoiy hayotga moslashtirishga yo'naltirilgan umumta'lim jarayoniga qo'shishni ifodalovchi ta'lim tizimidir. Inkluziv ta'lim jismoniy va psixik imkoniyatlari cheklangan o'quvchilarni sog'lom o'quvchilar bilan birgalikda o'qitishni anglatadi. Inkluziv ta'lim bir qator muhim tamoyillarga tayanilgan holda amalga oshiriladi. Jumladan,

inson qadri uning layoqatlari va yutuqlariga bog'liq emasligi prinsipi;

har bir shaxsning his qilish va o'ylash layoqatiga egaligi prinsipi;

har bir shaxsning muloqot qilish va tinglash huquqiga egaligi prinsipi;

har bir shaxsning bir-biriga kerakligi prinsipi;

shaxsga yo'naltirilgan ta'lim jarayonining aniq hamkorlik asosida amalga oshirilishi prinsipi;

har bir o'quvchining o'z tengdoshlarining qo'llab-quvvatlovi va do'stona munosabatlariga ehtiyojmandligi prinsipi;

turli-tumanlik o'quvchi hayotining barcha jabhalarini rivojlantirishni ta'minlashi zarurligi prinsipi kabilar. Maktabgacha bolalik- hayotning katta va mas'uliyatli davridir. Bu yoshda bolaning psixik rivojlanishida katta o'zgarishlar ro'y beradi. Bilishning faoligi etarli darajada o'sib boradi: idroki rivojlanadi, ko'rgazmala tasavvur, mantiqiy fikrlashning ilk ko'nikmalari paydo bo'la boshlaydi. Xotiraning mazmunli bo'lishi, ixtiyoriy diqqatining, bilish imkoniyatlarining o'sishiga zamin bo'ladi. Bolani atrof olamni tanishida, shuningdek muloqotning va bolalar faoliyatining boshqa turlarining rivojlanishida nutqning roli o'sib boradi. Maktabgacha yoshdagilarda og'zaki ko'rsatmalar orqali harakatlarni bajarish, tushuntirishlarni ko'rgazmali qurollar asosida bilimlarni egallashlari imkoniyati paydo bo'ladi. Ushbu yoshda tasavvurning asosiy hususiyati bu hissiy tasavvur-idrok va ko'rgazmali tafakkurdir. Maktabgacha yoshdagi bolada idrok, ko'rgazmali - harakat va ko'rgazmali - obrazli tafakkurini shakllanganiga qarab, uning keyingi bilish faoliyatining rivojlanishi shunga bog'liqdir. Ushbu yoshda bolalarda fazoda

mo'ljal olish haqidagi tasavvurlari shakllanadi, bu esa bolani umumiy psixik rivojlanishida katta o'rin egallab, elementar sanoq operatsiyalarini amalga oshirishda va matematik tushunchalarni egallashda asos bo'lib xizmat qiladi. Bolaning ta'lim faoliyatida zarur bo'lgan bilim, ko'nikma va qobiliyatlarni egallashining keyingi dinamikasi, uning maktab ta'limiga moslashish jarayoni ko'p jihatdan ushbu muammoni muvaffaqiyatli hal etishga bog'liq. Shunday qilib, umumiy intellektual qobiliyatlarni shakllantirish aqli zaif bolani maktabga tayyorlash bo'yicha korreksion-pedagogik ishning ajralmas tarkibiy qismi sifatida qaralishi kerak. Ushbu pozitsiyalardan biz aqli zaif bolani maktabga tayyorlashda umumiy intellektual qobiliyatlarni shakllantirish uchun quyidagi shartlarni aniqladik: aqliy faoliyatni kompleks ta'sir qilish jarayonida korreksiya qilish va rivojlantirish, shu jumladan tuzatish va shakllantirish maqsadga muvofiqdir. Fanga asoslangan amaliy mashg'ulotlar doirasida amalga oshiriladigan kognitiv faoliyat, idrok etish va aqliy faoliyatni shakllantirish omillari sifatida fikrlashning vizual shakllari va idrok tasvirlarini rivojlantirishga e'tibor berish; bolaning ta'limi aqliy faoliyatni bosqichma-bosqich shakllantirish jarayonida harakat usullarini to'liq namoyish qilish, uning ketma-ketligini tushuntirish va uni amalga oshirishga o'rgatish bilan amalga oshirilishi kerak; umumiy intellektual ko'nikmalarni shakllantirish jarayonida kattalarning yordamini ta'minlash kerak - bola ta'lim vazifasini bajargunga qadar uning bosqichma-bosqich o'sishi (ko'tarilishi). VIII turdagi maxsus (korreksion) bolalar bog'chalarining maktabgacha ta'lim muassasalarida aqliy rivojlanishida nuqsoni bo'lgan bolalarning kognitiv rivojlanishini o'rganish quyidagi xususiyatlarni aniqladi: idrokning parchalanishi, kognitiv muammolarni hal qilishda harakatlarning maqsadga muvofiqligi yo'qligi, aqliy qobiliyatning past darajasi. Sinov usuli, aqliy funktsiyalarni shakllanmagan ixtiyoriy tartibga solish, kognitiv faoliyatda namoyon bo'ladi, o'rganilgan harakatlarni o'tkazishning past qobiliyati yoki to'liq inkonsizligi, kognitiv faoliyatni nazorat qilish va rejalashtirish qobiliyati. Biroq, maktabgacha yoshdagi aqliy zaif bolalarning kognitiv va umuman aqliy faoliyatining etarli emasligiga qaramay, biz ushbu toifadagi bolalarning kognitiv muammolarni hal qilishda potentsial imkoniyatlarini aniqladik, bu bizga tuzatish va pedagogik ishlarni tashkil qilish imkonini berdi. aqliy rivojlanishida nuqsoni bo'lgan bolalarning proksimal rivojlanish zonasini hisobga olish. Biz tomonidan aniqlangan individual kognitiv jarayonlar o'rtasidagi korrelyatsiya bog'liqliklari bolaning rivojlanishiga tuzatish ta'sir qilish usullarini aniqlash uchun ishlatilgan. Nazariy va o'quv adabiyotlarini, diagnostika ma'lumotlarini tahlil qilish natijasida aqli zaif bolalarni maktabga tayyorlash jarayonida umumiy intellektual ko'nikmalarni shakllantirish metodologiyamizning yo'nalishlarini belgilab bergan ta'limning quyidagi tamoyillarini fundamental qilib oldik. : aqliy faoliyatni bosqichma-bosqich shakllantirish printsipi, umumiy intellektual ko'nikmalarni umumlashtirish printsipi, aqliy zaifligi bo'lgan bolaning haqiqiy va bevosita rivojlanish darajasini hisobga olish printsipi, faollik printsipi, hisobga olish printsipi. Intellektual nuqsonning belgilari, mexanizmlari va tuzilishi, birgalikdagi faoliyat printsipi, individual differentsial yondashuv printsipi va aqli zaif bolani o'qitishni algoritmlashning tegishli printsipi, umumiy intellektual qobiliyatlarni

shakllantirishda tabiiy muvofiqlik printsipi. aqliy rivojlanishida nuqsoni bo'lgan bola. Aqli zaif bolani maktabga tayyorlashda umumiy intellektual ko'nikmalarni shakllantirishga tuzatish-pedagogik ta'sirning quyidagi yo'nalishlarini aniqladik: pertseptiv faoliyat usullaridan foydalanish ko'nikmalarini shakllantirish (ob'ektning xususiyatlarini berilgan standartlarga bog'lash, modellashtirish). tekislik ob'ektlarining figuralari); vizual fikrlash usullaridan foydalanish ko'nikmalarini shakllantirish (ob'ektlarni taqqoslash, tasniflash va tartiblash, kosmosda yo'naltirish uchun har xil turdagi shartli tasvirlardan foydalanish); boshlang'ich matematik ko'nikmalarni shakllantirish (to'g'ridanto'g'ri miqdoriy hisoblashni bajarish, ob'ektlarni hisoblash va boshqalar), buning natijasida topshiriqni boshqarish, o'z-o'zini nazorat qilish va o'z faoliyatini rejalashtirish ko'nikmalari shakllantirildi; mashqlar jarayonida idrok etishni (analitik va yaxlit idrok etish, doimiylik, appersepsiya va idrokni oldindan ko'rish) rivojlantirish bo'yicha individual ish usullarini tashkil etish va shu asosda konturni tan olish qobiliyati kabi pertseptiv faoliyat ko'nikmalarini shakllantirish; , siluet tasvirlari, o'zgartirilgan xususiyatlarga ega ob'ektlarning tasvirlari va boshqalar; shakllangan ko'nikmalarni samarali faoliyatda qo'llashni o'rgatish: dizayn, bolalar uchun didaktik o'yinlar. Murakkab nuqsonli bolalarning ehtiyojlari va imkoniyatlari har xil bo'lishi sababli, individual yondashuv muhim ahamiyatga ega. O'qituvchilar har bir bolaning rivojlanish darajasini, qobiliyatlarini va qiyinchiliklarini hisobga olib, ta'lim jarayonini shaxsiylashtirishi kerak. Inkluziv ta'lim — bu murakkab nuqsonli bolalarni umumta'lim maktablarida o'qitish jarayoni. Bu yondashuv bolalarning ijtimoiy muhitda o'zaro aloqalarini rivojlantirishga yordam beradi va ularni jamiyatning faol a'zolari sifatida tarbiyalaydi. Maxsus pedagogik texnologiyalar murakkab nuqsonli bolalarning o'rganish jarayonini qo'llab-quvvatlaydi. Bunga o'yinlar, vizual materiallar, interaktiv usullar va boshqa innovatsion yondashuvlar kiradi. Ushbu texnologiyalar bolalarning qiziqishini oshiradi va o'qitish samaradorligini ta'minlaydi. Murakkab nuqsonli bolalarni tayyorlashda ijtimoiy va akademik ko'nikmalarga e'tibor berish zarur. O'qituvchilar ijtimoiy ko'nikmalarni rivojlantirish uchun guruhli faoliyatlarni, muammoli vazifalar va kommunikativ o'yinlarni qo'llashlari mumkin. Akademik ko'nikmalar esa o'quv dasturlari orqali mustahkamlash zarur. Ota-onalar murakkab nuqsonli bolalarni tayyorlash jarayonida muhim rol o'ynaydi. Ularning ishtiroki ta'lim jarayonining muvaffaqiyatli o'tishini ta'minlaydi. Ota-onalar bilan hamkorlik qilish, ularni ta'lim jarayoniga jalb etish va psixologik yordam ko'rsatish zarur. Ta'lim mutaxassislari, psixologlar va ijtimoiy ishchilar o'rtasidagi hamkorlik murakkab nuqsonli bolalarni tayyorlashda samarali bo'ladi. Ular birgalikda bolalarning ehtiyojlarini aniqlash, ta'lim jarayonini optimallashtirish va qo'shimcha yordam ko'rsatish uchun strategiyalar ishlab chiqishlari kerak. Murakkab nuqsonli bolalarni umumta'lim maktablariga tayyorlashda olib boriladigan pedagogik ish tizimi ko'p qirrali yondashuvni talab qiladi. Individual yondashuv, inkluziv ta'lim, maxsus pedagogik texnologiyalar va ota-onalar ishtiroki bu tizimning asosiy komponentlaridir. Ushbu yondashuvlar orqali murakkab nuqsonli bolalar ta'lim jarayonida muvaffaqiyatga erishishlari mumkin va jamiyatning faol a'zolari sifatida rivojlanish imkoniyatiga ega bo'lishadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOT VA HAVOLALAR:

1. Психолого-медико-педагогическое обследование детей дошкольного и младшего школьного возраста Авторы-составители: Р.К.Айтжанова, Р. А.Сулайменова, А.К.Ерсарина и др. Алматы, 2000г.
2. Диагностика психического развития в раннем детстве. Авторы-составители: Р.К.Айтжанова, Р.А.Сулайменова, А.К.Ерсарина и др. Алматы, 2000г.
3. Отбор детей в специальные дошкольные учреждения. - М , 1972. Составители: Власова Т.А., Лебединская К.С., Мачихина В.Ф.
4. Психолого-педагогическая диагностика. Под редакцией И.Ю.Левченко и СДЗабрамной. М., АСАДЕМА, 2005г.
5. <https://interscience.uz/index.php/home/article/download/3570/3214/8520>
6. <https://devedu.uz/wp-content/uploads/2024/05/4-Inklyuziv-talim-nazariya-va-metodika.pdf>